

Željko Tanjić,

Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka,

– Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., 226 str.

Uvijek je, na osobit način, zanimljivo čitati knjigu koja teži protresti određene paradigme i izazove vremena, ali koja se ne zaustavlja samo na tomu, već je dovoljno snažna ponuditi i određenu alternativu. Knjiga Željka Tanjića *Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka* upravo je takva. To je knjiga koja teološko-filozofskim instrumentarijem »protresa« pitanja sadašnjega trenutka, odnosno ozračja suvremene kulture i civilizacije. Ona je nastala kao zbirka članaka objavljenih u *Bogoslovskoj smotri, Filozofskim istraživanjima, Novoj prisutnosti, Lađi* i zbornicima znanstvenih skupova Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu te u knjizi *Vesperae sapientiae christianae*. Na posljednjim stranicama knjige autor donosi bilješku o objavljenim tekstovima.

Knjiga je izvrsno opremljena, a pod tim mislimo, prije svega, na vrlo sadržajno pojmovno kazalo te kazalo imena, kao i vrlo kvalitetan tvrdi uvez. Članci u knjizi nisu poredani kronološkim redom, onako kako su objavljivani, nego je autor, što je razumljivo, koncipirao njihov raspored zasnivajući se na težnji da »ova knjiga progovori o načinu na koji se danas u teologiji može razmišljati

o nekim pitanjima u Crkvi i društvu koja predstavljaju izazov za sve nas, polazeći od samoga stanja europske i hrvatske teologije i to upravo u kontekstu postmoderne, suočeni s činjenicom da živimo u vremenu prožetom 'znanstvenim duhom' i gubitkom pravog značenja pojma istine za naš osobni i zajednički život i sve to u vremenu u kojemu govorimo o ekonomskoj krizi kojoj naslućujemo uzroke, a ne vidimo kraja«(str.6.).

Autor težište svojega promišljanja usmjerava na kritičku analizu nekih temeljnih supstantivnih elemenata suvremene kulture, a to su redom određeni izazovi koji se stavljaju pred teologiju, poput alarmantnoga stanja europske teologije danas, zatim pitanje postmoderne, odnos teologije i znanosti, govor o istini, kapitalizam, solidarnost, uskrsnuće, reinkarnacija, Crkva shvaćena kao »uslužna organizacija«, odnos između partikularne i opće Crkve te pitanje slobode vjerovanja. U ovomu osvrtu ukratko ćemo se referirati na neke izvode spomenutih izazova.

U kontekstu govora o stanju zapadnoeuropske teologije danas, pozivajući se na teologa Christiana Duquoca, Tanjić ističe kako živimo u postteološkom vremenu u kojemu je teologija iščezla iz javnoga diskursa. I premda svi govore o tomu kako živimo u razdoblju povratka religiji i religioznom, autor upozorava da nikako ne smijemo smetnuti s uma kako se tu radi o religiji za koju je teologija mrtva. Razloge za takvu »teologiju

u progonstvu« sasvim sigurno treba tražiti u okruženju u kojemu se s pravom naglašava autonomija znanosti, kulture, politike i religijskog pluralizma. Jedini odgovor na takvo stanje stvari dijalog je s (post)modernom kulturom, jer teologija treba oslušivati i dijalogizirati s modernom kulturom te s njom razmjenjivati nove ideje i misli.

Autor ističe da se to ne postiže precenzioznom stavom koji ide za oblikovanjem konačnih i nepromjenjivih stavova, ne imajući na umu kao temelj vlastitoga promišljanja Sveto pismo i konkretno iskustvo zajednice vjernika. U konačnici, premda se čini da teologija ne nudi puno i da je prognana iz javnosti, ona svojom epistemološkom i metodološkom posebnosti nudi mnoštvo različitih pristupa temama od životne važnosti za pojedince i društvo. Stoga, autor naglašava kako teologija ne smije samu sebe izolirati, niti dopustiti da na bilo koji način bude izolirana. Upravo takav kontra-izolacionizam teologije osnova je za kritički dijalog sa stvarnošću, misaonim gibanjima i životnim stilovima našega doba koje nazivamo postmodernim.

Razlažući što se krije iza pojma postmoderne, autor uviđa da ono što se označava kao apsolutno u kontekstu te epohe nije u mogućnosti uprisutniti se u imanentno-osjetilnom svijetu, niti se može govoriti o nekakvom odnosu s apsolutnim. Tu autor neizravno ukazuje na općepoznatu izmjenu paradigmi gdje moderni koncept monističkoga, univer-

zalnoga identiteta, koji se može sažeti u Hegelovoj maksimi »istina je cjelina«, zamjenjuje maksima koju možemo nazvati »sastavni dijelovi cjelina«. Time je ono univerzalno, kao negacija razlika, proglašeno represivnim, dok je Lyotardov ontološki aksiom »heterogenosti i inkomenzurabilnosti mnoštva« (gdje svaki pokušaj reguliranja mnoštva pomoću jednog znači nasilje) doveden do radikalne singularnosti.

Takva postmoderna koncepcija Tanjiću se na prvi pogled čini sasvim primamljivom jer pruža mnoštvo neslućenih mogućnosti. No, on uočava da je takvo konceptualiziranje dovedeno do apsurdna. Čak štoviše, možemo reći kako ono onemogućava normalnu i plodnosnu komunikaciju, budući da »tamo gdje postoji apsolutna heterogenost, ne postoji mogućnost stvarnog odnosa: različitost se pretvara u izolacionizam, a komunikacija ne vodi kvalitetnom odnosu s drugim čovjekom, nego se odvija 'pored' drugog i 'nasuprot' drugomu« (str. 29.). Naposljetku, ta postmoderna previranja, praćena komunitarističkom getoizacijom, vode u etički, moralni i kulturni relativizam, gdje autor, pozivajući se na Zygmunta Baumana, uviđa potrebu formiranja ideje »zajedničkoga dobra«, »pravednoga društva« ili »zajedničkih vrijednosti«. To se možda najjasnije može uočiti u današnjemu govoru o multikulturalizmu, koji zapravo, po Tanjićevu mišljenju postaje multikomunitarizam.

Drugim riječima, Tanjić uslijed diktature relativizma usmjerava svoj i naš pogled prema univerzalnom, ali ne prema onomu univerzalnom koje bi na bilo koji način odbacivalo partikularno, već ono koje integrira, uvažava i suosjeća s partikularnim, držeći se trinitarnoga principa i vizije »jedinstva u mnoštvu« i »mnoštva u jedinstvu«. Upravo taj aspekt suosjećanja krucijalan je, jer suosjećanje s patnjom bližnjega, kako ističe autor, zapravo je preduvjet svakoga govora o univerzalizmu, a prihvaćanje je te patnje »a priori« koji se suprotstavlja svakom kulturnomu relativizmu. Stoga, teološki tokovi današnjice nikako se ne bi mogli složiti s promišljanjima koja zastupaju posvemašnju relativnost, odnosno oni se nikada ne bi mogli usmjeriti protiv univerzalnosti istine.

Traganje za istinom dodirna je točka teologije i znanosti u kulturi prožete »znanstvenim duhom«. Stoga, autor naglašava kako teologija ne smije promatrati znanost kao izvor straha ili opasnosti, što se nerijetko događa unutar crkvene zajednice, nego »mora imati na umu da je svako znanstveno istraživanje duhovni i misaoni napor koji je prvenstveno usmjeren traženju isitne« (str. 44.). U tom kontekstu autor se pita: »Što teologija mora učiniti kako bi vjerodostojno i djelotvorno mogla govoriti o Bogu unutar kulture prožete znanstvenim duhom?« Prije svega, autor, referirajući se na izvode Alberta Franza, navodi kako je važno ponovno govoriti o

kršćanskoj slici Boga i taj govor unositi u javni diskurs na raznovrsne načine. Osim toga, nužno je poznavati i različite racionalnosti te osobito koristiti one razine racionalnosti koje su otvorene prema apsolutnom, a koje bi mogle pomoći razumijevanju slike Boga.

Pitanje racionalnosti, pitanje shvaćanja i kriterija istine odlučujuća su pitanja za teologiju i filozofiju, ali i za cjelokupno društvo, jer suvremene rasprave vrlo jasno pokazuju kako filozofska promišljanja u mnogomu pomažu teologiji da se uvijek iznova otvara različitim obzorima misli. S druge strane, kako naglašava autor, »teologija je sposobna ponuditi filozofskim promišljanjima o istini, bogatstvo svoje misli koja izvor ima u Svetomu pismu, predaji i mišljenju suvremenih teologa« (str. 193.). Evidentno je da je autor tu u skladu s kontinuiranim nastojanjima pape Benedikta XVI. i njegova prethodnika, Ivana Pavla II., da u teološkom razmišljanju i sveukupnom djelovanju ne zaboravimo na ispravan odnos vjere i razuma, inače smo u opasnosti da svoju vjeru (i teologiju) unaprijed osuđujemo da bude nevjerodostojna ili riskiramo skliznuti u fanatične oblike razmišljanja i djelovanja. Pravi je izazov takvih nastojanja u tomu da se teologija ne sroza na čisto racionalističku teoriju iz utilitarističke potrebe za davanjem adekvatnih odgovora modernim oblicima ateizma koji se nerijetko kamufiraju u razne oblike tobožnjega »humanizma«.

U tom smislu Tanjić pokušava argumentirano odgovoriti na napast na koju ni mi u Hrvatskoj nismo posve imuni, a ona se sastoji u tomu da u kontekstu kritičkoga promišljanja o društvenim zbivanjima teolozi nerijetko zapadaju u svojevrsni trijumfalizam, što je zapravo krivo jer je »svaki govor o Božjemu djelovanju u povijesti fragmentaran i nikada dovršen«. Stoga smo svi mi pozvani učiti od drugih i tražiti rješenja za zajednički život. Po autorovu mišljenju izostanak takvoga trijumfalizma nužan je i zbog toga što smo »svjesni malog utjecaja teološke misli na zbivanja ne samo u društvu, nego i u Crkvi i sve manje zainteresiranosti društvenih i crkvenih čimbenika za teološki pristup javnosti« (str. 194.).

Zapravo, stvarnost s kojom se teolog suočava, pokazuje raskorak između onoga što određuje društvene tokove i kršćansku misao, pogotovo kada su u pitanju tržište i ekonomija, koji su obilježeni krizom. U tom kontekstu autor je svjestan i nekih krivo usmjerenih strategija Crkve koja ponekad, u želji da ostvari utjecaj u društvu, ne dopušta da se ostvari oštrina biblijske kritike svih mogućih idola koji dolaze na mjesto pravoga Boga. Kako ističe Tanjić, ponekad se i sama Crkva previše identificira s idolima modernoga društva, pretpostavljajući da to društvo misli na istoga Boga kada govori o religioznom iskustvu i društvenim vrijednostima kao što su nacionalni osjećaji, politički stavovi,

stranke. Možemo se složiti s autorom koji, pozivajući se na neke druge autore, ističe kako cjelokupan takav pristup ostavlja dojam kako i sama Crkva, braneći određene društvene strukture, »želi samo udomaćenog Boga i udomaćenu Crkvu« (str. 195.).

Autor donosi te teze referirajući se na djelo Thomasa Rusterera, teologa iz Dortmunda, koje nosi naslov *Pobrkan- ni Bog. Teologija nakon razdruženja kršćanstva i religije*, u kojemu Ruster uočava važnost rehabilitacije govora o Bogu kao stranom Bogu, o kojemu govori čitava jedna povijesna teološka tradicija, koja se zasniva na zaobilaznom putu spoznaje kršćanskoga Boga te govori o »stranom« i »drukčijem« Bogu, koji ne stoji čovjeku na raspolaganju i kojega čovjek ne može udomaćiti i s kojim se čovjek ne može uvijek osjećati bliskim i prisnim, kao što je to slučaj s »udomaćenim« Bogom. Osim toga, poimanje pravoga Boga i lažnih bogova pobrkalo se kada je kapitalizam postao moderna religija i tako je došlo do »razdruživanja« religije i kršćanstva što je istodobno uzrokovalo i krizu kršćanstva te istinskoga religioznog iskustva. Jer ako je kapitalizam postao religijom koja nam posreduje odnos s krajnjom stvarnošću, tj. s onim što određuje naš život, onda je kršćanstvo, sasvim logično, izgubilo svoju religijsku funkciju za život pojedinca i društva. No, o kakvoj je religiji kapitalizma konkretno riječ?

U promišljanju o kapitalizmu kao religiji većina današnjih teologa svoju misao temelji na tezama židovskoga filozofa Waltera Benjamina (1892.-1940.), koji se u svojemu radu oslanjao na Karla Marxa i Georga Simmela. Tako i Tanjić, analizirajući Benjaminove dosege, ukazuje na činjenicu da je kapitalizam u svojoj biti religijski. U njemu se nazire religija jer on »služi zadovoljenju istih briga, problema i nemira na koje su svoj odgovor davno prije davale religije« (str. 76.). Osim toga, autor, citirajući Benjamina, navodi kako je kapitalizam »čista kulturna religija« koja ne posjeduje ni dogmatike, ni teologije. Čak štoviše autor u kontekstu pojašnjenja Benjaminove vizije kapitalizma kao religije, pokazuje kako je kapitalizam u svojoj srži zapravo panteistička religija i ne trpi nikakve druge dogme pored sebe.

Zakon tržišta i profit zapravo su temeljne dogme kapitalizma i sasvim je sigurno da današnja filozofska i teološka strujanja koja dovode u pitanje svaku dogmu zapravo nesvjesno idu na ruku divljem kapitalizmu. Kult kapitalizma kao religije ima još jednu važnu karakteristiku, a to je stalnost navedenoga kulta ili bolje rečeno neprekinutost kulta. Autor ističe da to zapravo sugerira na činjenicu da se kult potrošnje slavi svaki dan i to bez prekida. Na taj se način stvara zaborav onoga što je uistinu bitno za život te alijenaciju koja nastaje kroz stalnu zabavu kao oblik kontrole modernoga društva, a koje zapravo pod tepih

stavlja pitanje o pravim odrednicama i vrijednostima ljudskoga života. Shvaćanje vremena, koje zapravo nema nikakve vrijednosti u takvoj neprekinutoj kulturnoj koncepciji kapitalizma, ne dopušta predahe i zastoj, nego želi stvoriti uvijek nove potrebe te njihovo konzumiranje.

Kao obilježje kapitalizma, autor, pozivajući se na Benjamina, navodi i »kult zaduživanja«. Kapitalizam je naime shvaćen kao prvi religijski kult koji ne govori o otpuštanju dugova, nego o zaduživanju, no zaduživanje se ne shvaća kao biblijsko ili kršćansko shvaćanje grijeha ili zaduživanja, u smislu nekakvog moralnog duga, nego je riječ o poganskom shvaćanju »naravnog duga«, po kojemu je život po sebi opterećen dugom te je potrebno žrtvovati ljude kako bi se izmirili prijašnji dugovi. Sve to praćeno je još jednom bitnom značajkom kapitalizma, a ona je zapravo i »duševna bolest« današnjice, a to je briga oko materijalnih dobara. Naime, kao jedan od stalnih pokretača kapitalizma, autor uviđa problematiziranje oskudice i ograničenosti dobara što je zapravo umjetno stvorena konstrukcija, i to ne samo kad su u pitanju dobra, nego kad je u pitanju i novac, a što onda dovodi do nestalne borbe i brige oko osvajanja tih ograničenih dobara kako bi se izbjegla oskudica, a time se zapravo proizvodi zaduženost i stalno nadmetanje. Tanjić ističe, pozivajući se na Wolfganga Palavera, kako kapitalizam ne pruža izlaz iz te zaduženosti, nego jednostavno »stava-

ra čovjeka koji sve polaže u svoj ponos, u svoje vlastite sposobnosti, čovjeka koji nije pozvan na obraćenje, kao što je to slučaj u judeokršćanskoj tradiciji, nego se pretvara u povijesnoga čovjeka, nadčovjeka, u Nietzscheovu smislu, koji samoga sebe čini božanstvom i zatvara se svakoj mogućnosti spasenja i otkupljenja«.

Zatvaranjem prema Bogu čovjek se zatvara i prema čovjeku, postaje u ovom slučaju »homo oeconomicus« koji gubi iz vida ono što je krucijalno za život, a to je solidarnost, koja zahtijeva traženje pravilnoga življenja u napetosti između individualnoga i zajedničkoga, između partikularnoga i univerzalnoga. Autor na temelju istraživanja različitih aspekata i promišljanja o solidarnosti uočava kako solidarnost zapravo počinje slobodom kao temeljnim motivom cjelokupnoga ljudskog djelovanja koja u sebi nosi odgovornost za slobodu drugoga i za odnos s njim i upravo taj se odnos definira kao solidaran. Tanjić ističe kako »solidaran odnos znači bezuvjetno upuštanje u dijalog i međusobni odnos koji podržava različitost, ali traži zajedničke horizonte djelovanja koji omogućavaju očuvanje posebnosti i vlastitosti svakog subjekta kao i ostvarivanje univerzalne zajednice koja će biti sposobna to podupirati i ostvarivati. Solidarnost zahtijeva traženje pravilnoga življenja u napetosti između individualnoga i zajedničkoga, između partikularnoga i univerzalnoga. Temelj

slobodnoga i solidarnoga odnosa nalazi se u ni u čemu uvjetovanoj slobodi i solidarnosti prema Bogu i ljudima, solidarnosti koja svoj vrhunski izričaj nalazi u životu, smrti i uskrsnuću Isusa iz Nazareta.«

Upravo time otvaramo još jednu temu kojom se autor bavi u knjizi, a to je pitanje uskrsnuća, jer solidarnost je moguća ako živimo u uvjerenju da je Kristovim uskrsnućem Bog ostvario eshatološku potvrdu svoje vjernosti stvorenju i stvorenome, ali na način koji ne dopušta zatvaranje u imanentnu stvarnost našega prostorno-vremenskog svijeta, premda priznaje vrijednost i važnost ovozemaljskoga svijeta. Za oblikovanje takvoga pristupa nužna je dakako Crkva o kojoj se danas u društvu govori kao o »uslužnoj organizaciji«, dok ona sebe shvaća kao »univerzalni sakrament spasenja«. Po autorovu mišljenju ni jedno ni drugo ne smije biti izvor slabijega crkvenog angažmana ili pak nezalaganja za odgoj i rast u crkvenosti. No, za postizanje rasta važno je i ispravno razumijevanje odnosa partikularne i opće crkve, što je prije desetak godina bilo predmetom poznatih polemika između Josepha Ratzingera i Waltera Kaspera. Autor u knjizi teži razjašnjavaњу dosega tih polemika, da bi na koncu knjige raspravljao i o shvaćanju slobode vjerovanja u deklaraciji *Dignitatis Humanae* Drugoga vatikanskog sabora, što je također jedan od izazova za teologiju sadašnjega trenutka te za Crkvu koja

mora braniti slobodu svakog čovjeka i zajednice.

Istražujući knjigu u cijelosti možemo uočiti da autor, uslijed diktature relativizma, želi nadići kritizerski duh koji stalno lebdi kao napast nad pokušajima teologa da objektivno vrjednuju ono što je pozitivno u vremenima u kojima živimo, a u kojima je teologija, kao što smo spomenuli, prognana iz javnosti i gdje govorimo o postteološkom vremenu. Odali bismo i svojevrsno priznanje autoru što nije podlegao ovoj trijumfalističkoj napasti, nego se kritički postavlja i suprotstavlja tezi koja naglašava apsolutnu autonomiju čovjeka i njegovog djelovanja, čak i kad su u pitanju neke temeljne vrijednosti. Nasuprot toj tezi možemo primijetiti kako autor suptilno, kroz cijelu knjigu, progovara o autoritetu Krista i Evanđelja, što implicitno ukazuje na to da, kada su u pitanju temeljne vrijednosti, jezgra toga bitno ovisi o autoritetu transcendentalnoga tipa, tj. o Bogu kao stranom, ali udomaćenom, utjelovljenom Bogu.

Iako je vidljivo da je autor kod većine tema sklon kritici i vlastitoj analizi, mišljenja smo da je kod pojedinih pitanja ipak previše suzdržan pa zbog toga neki tekstovi u knjizi, bez opširnije autorove izvorne analize, bivaju pomalo nalik informativnim predavanjima te ostaju na razini »opisa i popisa«, bez izraženijega teorijsko-kritičkog stava u odnosu na osnovno teorijsko opredjeljenje. No, takve su manjkavosti djelomič-

no anulirane preliminarnošću u smislu aktualnosti ideja pojedinih autora koje Tanjić analizira tako da možemo konstatirati da je knjiga vrijedan doprinos hrvatskoj teološkoj literaturi te izražavamo nadu da će svojim znanstvenim, a opet jednostavnim stilom, pridonijeti stvaranju mentaliteta i svijesti u hrvatskoj javnosti o vrijednosti nekih teoloških, antropoloških i etičkih postavki za razvoj kulture koja ne dopušta da se pred izazovima suvremene civilizacije izgube Bog i čovjek.

Šimo Šokčević

.....
Andelko Domazet,

**Život u dijalogu s Bogom.
 Teologija i praksa u spisima
 Romana Guardinija,**

– Kršćanska sadašnjost, Zagreb,
 2009., 165 str.

Rijetki su teolozi koji su uspjeli spojiti dubinu misli i ljepotu stila, uzvišenost spekulacije i jednostavnost izričaja. Teologija je često suhoparna, rigidna i teško probavljiva. Posve je razumljivo da predmet bavljenja teologije, a to je Bog, zahtijeva točnost misli koja se ne može postići bez najrazličitijih iscrpljujućih distinkcija. No, treba reći da upravo zbog toga istog predmeta teologija mora biti jednostavna, životna i dinamična, jer je kršćanski Bog Bog koji želi zapodjenuti s razgovor s čovjekom i tako